
SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXV

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
IX

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 20–21, 2017

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, corresponding member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2018

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXV

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
IX

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 20–21. АВГУСТ 2017

Редакција

*др Сћаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злаћна Бојовић,
дописни члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска); др Јекаћерина Јакушкина
(Москва, Русија); др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сћанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Сћијовић (Београд, Србија);
др Јелица Сћојановић (Никшић, Црна Гора); др Љиљана
Сћошић (Београд, Србија); др Волфганг Шћајнингер (Грац,
Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2018

Издавачи
Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче
Санела Симић
др Јасна Влајић-Поповић

Рецензенти
др Станоје Бојанин (Београд, Србија)
др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-76-8

САДРЖАЈ

РАДА Р. СТИЈОВИЋ: Свечана беседа на отварању XXV Дана
српскога духовног преображења 19. августа 2017. године

7

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

ГОРДАНА М. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *О најтисима на фрескама
манасиџира Ресаве (Манасије). Први део*

11

НАТАША С. ВУЛОВИЋ (Београд): *Библизми у сџису Живот Стефана
Лазаревића деспота српскога (Превод на савремени српки језик:
Гордана Јовановић)*

33

БОРИС С. СТОЈКОВСКИ (Нови Сад): *Помен десџоџа Сџефана
Лазаревића у једном хебрејском извору*

45

БРАНИСЛАВ Ј. ЦВЕТКОВИЋ (Јагодина–Београд): *Порџреџ
десџоџа Сџефана Лазаревића на Пџујској Гори: историографска
консџрукџија*

59

РАДИВОЈ Ђ. РАДИЋ (Београд): *О сељацима углавном негатиџвно
(Поводом једне реченице Григорија Хиландарца)*

73

ДАНИЈЕЛ М. ДОЈЧИНОВИЋ (Бања Лука): *Сава као насџавник:
ареоџагиџско чџиџање Доменџијана (I)*

87

ЉИЉАНА М. ЈУХАС-ГЕОРГИЈЕВСКА (Београд): *Чудо као
консџиџуџивни елемент срџских жџиџија XIV и џрве џоловине XV века*

93

ТОМИСЛАВ Ж. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *Две џриџовейџке о
џреџирању душе с џелом у срџским џреџисима*

113

ПАВЛЕ М. ДРАГИЧЕВИЋ (Бања Лука): *Два краџка џомена о
болесџи Сџефана Душана*

143

ДРАГИЋ М. ЖИВОЈИНОВИЋ (Београд): *Дорџеј Хиландарски и
џиџање џеговог начелсџивовања Свейом Гором*

159

-
- МИЛОШ Б. ИВАНОВИЋ (Београд): *Власиџела у жиџиџијима архиеџискоја Данила II*
171
- ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Србија у хуманисџичким Коментарима о мојем времену Луја (Лудовика) Цријевића Туберона*
185
- АЛЕКСАНДАР Р. КРСТИЋ (Београд): *Околина Београда у џозном средњем веку (Од џочейка XV до џрвих деценија XVI стџолећа)*
197
- ВЛАДАН М. ТАТАЛОВИЋ (Београд): *Маџејев извешџај о стџрадању Исуса Хрисџа у срџској средњовековној егзегези*
223
- НЕВЕН Г. ИСАИЛОВИЋ (Београд): *Заклеџвене формуле у средњовековним босанским џовељама*
235
- ВЕЛИБОР С. ЛАЗАРЕВИЋ (Приштина–Лепосавић): *Трајање и значај манасџира Жуџањевица*
253

БИБЛИОГРАФИЈА

- СИЛВАНА Н. ЦАКИЋ (Деспотовац): *Библиографија научних скуџова са Дана срџскога духовног џреображења, Десџоџовац, 2012–2017. године*
263
- ТРИБИНА „ДЕМОГРАФСКА САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ“, 22. АВГУСТ 2017. ГОДИНЕ
- АНКИЦА С. ШОБОТ (Београд): *Родна равноџравносџ као услов рехабилџијације садашњег и будућег нивоа раћања у Србији*
287
- ИВАН Ж. МАРИНКОВИЋ (Београд): *Дейџулаџија у Србији – стџање и џерсџекџива*
299

ПРИЛОГ

- ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Двадесетџ и џетџ година Дана срџскога духовног џреображења (Дани срџскога духовног џреображења као духовна задужбина)*
311

ХРОНИКА

- САНЕЛА Р. СИМИЋ (Деспотовац): *Хроника XXV Дана срџскога духовног џреображења. Четџврџи века џреображењских дана*
317

БИБЛИЗМИ У СПИСУ ЖИВОТ СТЕФАНА
ЛАЗАРЕВИЋА ДЕСПОТА СРПСКОГА
(ПРЕВОД НА САВРЕМЕНИ СРПСКИ ЈЕЗИК: ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)

Предмет овог рада јесте представљање и анализа фразеолошких библизама у преводу житија Стефана Лазаревића на савремени српски језик који је сачинила проф. Гордана Јовановић. Поред указивања на семантичко-синтаксичке особености библизама у тексту, њихову фразеолошку природу и улогу у савременом српском језику, пажња је усмерена на важност ексцерпираних таквих конструкција из српске средњовековне књижевности при формирању аксиологема и изради аксиолошког фразеолошког речника српског језика.

Кључне речи: фразеолошка јединица, библизам, лингвокултурама, аксиолошки фразеолошки речник.

Знатан број истраживања медиевиста различитих профила и историчара књижевности и језика био је последњих деценија посвећен особинама, опису и значају преписа и редакција текста прве световне биографије српске књижевности, као и најновијем „транспоновању“ српскословенског текста житија на савремени језик, уз преводилачке и ауторске напомене и допуне проф. Г. Јовановић. Узимајући у обзир методе примењене за лакше разумевање делова текста, као и чињеницу која се у поговору наглашава – да и „најбољи превод временом захтева исправку и ревизију, и језичку и методолошку“,¹ стварају се

* natasa.vulovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Уп. Константин Философ, *Животи Стефана Лазаревића деспота српскога*, прев. Г. Јовановић, Издавачки фонд Српске православне цркве Архиепископије београдско-карловачке, Београд, 2009, 108 (= ЖСЛДС).

могућности за нове језичке анализе текста и утврђивања статуса разматраних језичких јединица у савременом српском језику.

У овом раду биће речи о специфичном типу фразеолошких јединица српског језика, а које су забележене у спису Константина Философа *Живот Свѣтана Лазаревића десјотиа српскога*. Под термином *библизам* (библијски израз) у фразеологији се подразумевају различите структурно-семантичке вишелексемне конструкције, устаљени изрази, фразеолошке јединице, цитати, термилошке синтагме, који могу бити преузети директно као готове форме из Библије или могу посредно настати под утицајем алегорија, парабола, догађаја описаних у Светом писму, али могу потицати и из хришћанског предања, апокрифа и сличних извора. Такве форме које су директно преузете називају се директни (*прямы*) библизми. Међутим, оне које нису директно преузете из Библије, већ су засноване на представама, перцепцији догађаја или личности из Библије у човековој свести, називају се посредним, индиректним библизмима,² иако су ипак тесно повезани са библијским текстом и на тој основи се може анализирати њихова унутрашња форма. У фразеологији појединих језика оних народа који припадају јудеохришћанској цивилизацији библизми се могу разликовати и по структури и по пореклу. Неки су интернационални библизми, а поједини су национално-језички специфични, што је свакако у вези и с разликама у преводима Светог писма на посебне језике, али и са временом када су преводи настајали.³ Ексерпција библизама подразумевала је становиште фразеологије у ширем смислу, што значи да су у разматрање узети и реченични типови фразеолошких јединица, као и неке именичке синтагме, али не и цитати и парафразирани конструкције, контекстне параболе пореклом из Светог писма, којих иначе има много у оваквој врсти средњовековног текста, писаног по житијној схеми. Како је библијски текст или текст који је ослоњен на библијске теме једна од подразумеваних одлика књижевног жанра хагиографских списа, поставља се питање који су циљеви издвајања фразеолошких јединица библијског порекла и у чему је значај њиховог издвајања, који су синтаксички спојеви мотивисали стварање нових

² Такву поделу дао је Х. Валтер, в. Х. Вальтер, *Лексикографическое описание библейской фразеологии (из опыта немецко-русского словаря библеизмов)*, Москва, 2009, 74.

³ Већи део ових фразеолошких јединица је интернационалног порекла, који постоји у многим језицима као део јудеохришћанског наслеђа и обично је реч о калковима преузетим у појединим периодима развоја књижевног језика из неког од европских језика. Најочигледнији примери су *сѣтар као Мејузале* и *Нојева барка*. Као таква група, ови библизми су очигледно књижевног и књишког порекла, в. Н. Вуловић, *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка исцртавања*, Београд, 2015, 184.

фразеолошких јединица, колико њих је забележено у савременим опшним речницима српског језика.

Фразеолошке јединице забележене у разматраном спису углавном припадају двама структурним типовима – или су именичке или глаголско-именичке конструкције, уз неколико њих које имају реченичну структуру.

Именичке и предлошко-падежне конструкције: *благочасѣиво (хрисѣоимено) сѣадо; велики ѣлач; венац досѣојансѣива; глас од чеѣѣири веѣѣра; дар с(а) неба; духовна вода; живоносни гроб; змијски на-коѣѣ; и мало и велико; књига са седам ѣечайѣа; књига сѣѣаросѣѣавна; на солѣмонски (Солѣмонов) начин; обеѣана земља; очи у очи; содома и гѣмора; човек од жеѣѣе. Глаголско-именичке конструкције и елиптично-реченичне конструкције: биѣѣи ѣечайѣ хриѣѣѣанима (хриѣѣѣансѣѣива); бројаѣѣи ѣесак морски / имаѣѣи (нечега) као ѣеска у мору; доѣѣи на веру; називаѣѣи Бога оѣѣкривене главе; овенчаѣѣи се венцем мучениѣѣѣива; окр-вавиѣѣи десницу; осѣѣавиѣѣи семена; оѣѣвараѣѣи (широм) десницу; ѣод ноге (некоме неѣѣѣо) сѣѣавиѣѣи; ѣодиѣѣи руку (на некога); ѣоложиѣѣи руке (на некога); ѣоѣи за руком (некоме); ѣровесѣѣи кроз воду и ваѣѣѣру (некога); ѣроѣи кроз огањ и кроз воду; раздвојене удове сасѣѣавиѣѣи; савијаѣѣи колена (ѣѣред Ваалом); ѣѣочи (негде) мед и млеко; узѣѣи на ѣлеѣа крѣѣѣ; храниѣѣи змију у куѣѣи. Поредбене фразеолошке јединице: живеѣѣи као црква Божија; обруѣѣи се као скакавци; ѣосѣѣрадаѣѣи као Давид. Реченичне и паремиолошке конструкције: дрво се ѣо ѣлоду ѣознаје; из бездана каѣѣљу у ваздух бацаѣѣи; комарац ѣобеди лава; не ѣада ни дажд ни роса; од мале искре велики се огањ расѣѣламсава; од малог извора (насѣѣаје) велика вода; сличан сличног уѣознаде; ѣѣоѣи се восак од огња.*

Раније књижевнојезичке и историјске анализе потврдиле су преплитање библијских и античких мотива и историографских елемената, који су унели нов хуманистички тон у српску књижевност,⁴ а то се огледа и у издвојеним фразеолошким конструкцијама из разматраног списка. Највећим делом оне потичу из библијског текста, али има и оних које су другачијег порекла, нпр. *(кад) комарац ѣобеди жеѣѣѣоког лава* (мотивисан Езоповом басном) или изрека *сличан сличног уѣознаде* (из латинских пословица) или фолклорног порекла (израз *и мало и велико* у значењу „сви без разлике, без обзира на узраст“, *доѣѣи на веру* „одржати реч имајући поверења“). Овом приликом биће указано само на неколико њих и њихову важност у даљем не само дијахронијском већ и синхронијском истраживању фразеолошког нивоа српског језика.

⁴ Нпр., М. А. Пурковић, *Кнез и десѣоѣѣ Сѣѣефан Лазаревић*, Београд, 1978, 23.

Поједине наведене именичке конструкције биле су предмет разматрања у синхронизским лингвистичким истраживањима савременог српског књижевног језика. Приликом истицања врлинских особина деспота Стефана, многих описа и библијских цитата, поређења деспота с библијским пророчким и историјским личностима, најчешћи су описи поређења са Соломоном (према мудрости, милостињи, вештини), те се појављује и фразама *на соломонски (Соломонов) начин*: Онога који није сагрешио *на соломонски начин* волео је и поштовао као (што је и) просјака (ЖСЛДС, 55) ... И могло се видети (како) се слави (тај) лепи и честити празник, па се *на Соломонов начин* ... могло рећи да се узвеселише људи (ЖСЛДС, 63).

У савременом језику бележе се две варијантне фраземе: поредбена – *мудар (ѿамеѿан) као Соломон* („веома мудар, много паметан“) и именичко-придевска конструкција – *соломонска ѿресуда (решење, суд)* („мудра, праведна, досетљива пресуда“). Снага перцепције симбола праведности и мудрости садржана у људском обличју јудејског цара Соломона (Соломуна) и представљање владавине градитеља јерусалимског храма, у којима се, како Мирча Елијаде истиче, „препознају традиционалне слике *рајске* владавине које ће месијански пророци преузети у свом њиховом сјају“,⁵ оличена је и у народној причи *Премудри Соломун*, која је тиме инспирисана. Ова фразама спада међу оне које у свом саставу садрже ономастичку компоненту, овде је то антропоним, као и у *Јеремијин ѿлач* или *велики ѿлач*.⁶ Антропоними као именички конституенти јављају се често као квалификатори или интензификатори референта (придева, управног глагола и сл.).⁷

Лингвокултуреме које као комплексне међустепене језичке јединице представљају дијалектичко јединство лингвистичког и екстралингвистичког (појмовног културолошког) садржаја као у овим примерима јесу језичке универзалије, тачније универзални библијски симболи у фразеологији, карактеристични за многе европске језике чије су културе јудеохришћанске провенијенције, дакле, интернационалне су. У тим случајевима најчешће је управо ономастичка компонента носилац културолошке информације, која је мотивисала настанак фраземе и њене су семе укључене у формирање глобалног фразеолошког значења. Још неки примарни библизми из списка су: *обећана земља, ѿочиии мед и млеко, књи́ге сѿаросѿавне, књи́га са седам ѿечаѿа* и сл. Нпр., у спису стоји:

⁵ В. М. Елијаде, *Историја веровања и религијских идеја*, Београд, 2003, 284.

⁶ У значењу „неутешно дуготрајно плакање, јадиковање због неког страдања“.

⁷ Нпр. у синтаagmaма *Аврамов век* („дуг живот“) или *Јеремијин ѿлач* ономастичка компонента је само интензификатор. Уп. назив поеме Радована Бећировића Требјешког: *Плач Јеремијин* (страдање Србије).

Овај (Деспот) засија, дакле, од Далмације Дакије, (земље) данашњих Срба, где многи у последње време процветаше, о којима ће у родослову (бити) речи. И ова (земља) не само да као она обећана, точи мед и млеко, него (изгледа тако) као да је у себе примила и повезала четири годишња доба и ваздух и из себе их даје осталима (ЖСЛДС, 19).

Библизам у форми именичке синтагме *обећана (обейована) земља* има примарно значење које је библијско и није фразеолошко „Палестина (у Библији)“, али има секундарно значење које је фразеолошко „богата и срећна земља, крај, место“. Ово значење настало је метафоричко-асоцијативним путем и засновано на библијској причи Старог завета о лутању Јевреја. Занимљиво је то да библизам у оваквом облику не постоји у Старом већ у Новом завету, и то у делу посланице Јеврејима Светог апостола Павла, у којем се говори о вери: Вјером дође Авраам у земљу обећану, као у туђу, и у колибама живљаше с Исаком и с Јаковом, сунашљедницима обећања тога (Јевр. посл. св. ап. Павла 11, 9). Имају га и многи други језици, нпр.: грч. *η γη της επαγγελίας*; рус. *земля обетованная*; енгл. *the promised land*; нем. *das gelobte Land* итд.⁸

У уској етимолошко-семантичкој вези с претходним стоји још један директни библизам *мед и млеко*, који у савременом српском језику постоји у две варијанте – с компонентама мед и млеко у напредном односу, односно као глаголско-именичка *биџи мед и млеко* и *џече, џочи мед и млеко*. Она се у највећем описном речнику српског језика – Речнику САНУ⁹ дефинише и потврђује овако: „мед и млеко (често уз глагол (по)тећи)“ *благосићање, изобиље; биџи, имаџи свега у изобиљу*. Овај библизам појављује се у већем броју цитата из Старог завета (16), описујући управо обећану земљу Јудеја: И сиђох да га избавим из руку Мисирских, и да га изведем из оне земље у земљу добру и пространу, у земљу гдје млијeko и мед тече (Др. Мојс. 3, 8); Да бих испунио заклетву којом се заклек оцима вашим да ћу им дати земљу у којој тече млијeko и мед, како се види данас. А ја одговорих и рекох: амин, Госпoде (Јер. 11, 5).¹⁰ Као што је уочљиво, облик у оригиналу је

⁸ Ови примери цитата се наводе према издању *Библија. Сџари и Нови завети*, прев. Б. Даничић, В. Караџић, Београд, 2002. Скраћенице су наведене према том издању.

⁹ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–20, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1959–.

¹⁰ И рекох вам: ви ћете наслиједити земљу њихову и ја ћу вам је дати у државу, земљу у којој тече млијeko и мед. Ја сам Господ Бог ваш, који вас одвојих од других народа (Тр. књ. Мојс. 20, 24). Мало ли је што си нас извео из земље у којој тече млијeko и мед да нас побијеш у овој пустињи, него још хоћеш да владаш над нама? (Четв. Мојс. 16, 13). Чуј дакле, Израилу, и гледај да тако чиниш, да би ти добро било и да бисте се умножили веома у земљи у којој тече млијeko и мед, као што ти је рекао Господ Бог отаца твојих (Петв. Мојс. 6, 3). Јер четрдесет година иђаху синови Израилеви

синтаксички инверзиван у односу на формирану актуелну фразеоформу (глаголско-именичку конструкцију с месном допуном) у српском језику (*тјочи негде*) *мед и млеко*. И ово је интернационални библизам, нпр.: лат. *Eduxit patres nostros de terra Aegypti dare nobis terram fluentem lac et mel*; рус. (*земля где*) *течет (текут) молоко и мед*; енг. *land of milk and honey*; нем. (*das (ein) Land*) *wo Milch und Honig fließen*. Стара метафора о представи обиља сликом млека постојала је и у словенској митологији, потврђују је етиолошке легенде и приповетке Источних и Јужних Словена о млечним рекама које теку у царство мртвих, тј. представљају пут на онај свет.¹¹ Млеко у хришћанској симболици означава савршену духовну храну.¹² У руском језику забележена је шaljиво-иронична именичка конструкција фолклорног порекла *молочные реки и кисельные берега*, која потиче из усмене традиције, али је мотивациона слика о реци млека, меда, вина и сл. универзалан симбол материјалног богатства и безбрижног живота.¹³

И у другим језицима је углавном распоред именичких компоненти: млеко и мед, док је у српском језику најпре краћа, па дужа форма. Али једна другачија конструкција из библијског текста има у фразеоформи облик *мед и млијеко*: С усана твојих капље сат, невјесто, под језиком ти је мед и млијеко, и мирис је хаљина твојих као мирис Ливански (Песма над песмама 4, 11). Одатле потичу другачије следеће фраземе српског језика: *говориши мед и млеко* у значењу „приказивати нешто улепшано, говорити о нечему примамљиво, слаткоречиво“; *обећаваши мед и млеко* „обећавати много, све најбоље, најлепше“ и *мед ми (му, ти, јој и сл.) тече из уста, с језика, с усана* „каже се (обично с ир. призвуком) за онога ко говори лепо, слаткоречиво, много и свашта примамљиво обећава“.¹⁴

На овом месту треба указати на оно што је Титкова, између осталих, констатовала о потреби дијакроничког сагледавања (наведено у даљем тексту).¹⁵ Наиме, Константин животописац је, сасвим сигурно не

по пустињи докле не помрије сав народ, људи војници, што изидоше из Мисира, јер не слушаше гласа Господњег, те им се закле Господ да им неће дати да виде земљу, за коју се заклео Господ оцима њиховијем да ће нам је дати, земљу, гдје тече млијеко и мед (Ис. Нав. 5, 6). Онога дана подигох им руку своју да ћу их одвести из земље Мисирске у земљу коју сам пронашао за њих, гдје тече млијеко и мед, која је дика свијем земљама (Јез. 20, 6).

¹¹ *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, Београд, 2001, 361.

¹² Д. Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд, 2008, 25.

¹³ В. М. Мокленко, *Образы русской речи*, Москва, 2007, 326.

¹⁴ Д. Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, 24.

¹⁵ О. И. Титкова, *О перспективах лингвистического исследования рекуррентных единиц лексикона*, Филологические науки 2, 2003.

случајно, заједно навео два библизма у истој реченици: Овај (Деспот) засија, дакле, од Далмације Дакије, (земље) данашњих Срба, где многи у последње време процветаше, о којима ће у родослову (бити) речи. И ова (земља) не само да као она *обећана*, точи *мед и млеко*, него (изгледа тако) као да је у себе примила и повезала четири годишња доба и ваздух и из себе их даје осталима (ЖСЛДС, 19). Дакле, облик је у оригиналном тексту *мед и млеко*, што указује на већ оформљену конструкцију (калк) у српском књижевном језику тог времена, што значи да је он већ тада прихваћен облик. Ово имплицира да би неопрезна констатација да је реч о каснијем калку из неког од европских језика насталом преводом књижевности XVIII и XIX века на српски језик била нетачна. Како се библизмима називају све фразеолошке конструкције које се налазе и у апокрифима, вероватно је да се фразема *мед и млеко* раширила у језику захваљујући популарности апокрифних текстова, какав је нпр. старозаветни апокриф *Књига о Еноху* из II века пре Христа,¹⁶ који је имао великог утицаја на писце и на настанак каснијих апокрифа (као што је апокриф *Књига Сирахова*): „земља у којој је мед и млеко“.

Занимљиво је да фразеолошки речник Бугарске академије наука бележи само фразему: буг. *мед и масло ще потече*. У Светом писму само се на једном месту као симбол богатства помињу мед и масло – то је у књизи о Јову, где се говори о лицемерима и безбожницима: Неће видјети потока ни ријека којима тече мед и масло (Јов 20, 17).¹⁷ Овде се лексема *масло* појављује у секундарном значењу „маслиново уље, уље које се добија цеђењем маслина“ (Речник САНУ), дакле, реч је о биљном маслу и о маслиновом уљу као посебно вредној супстанци (уп. нпр. *свеиџијџи дрвена масла* (некоме)).¹⁸

Неколико библизама има гестовно порекло, а у мотивационој бази је асоцијација према положају: *савијаџи колена њред Ваалом, њодиџи руку (на некога)* „физички напасти; убити; учинити покушај убиства; ударити кога ко се не сме туђи“, *џоложџиџи руке (на некога)* „дати бла-

¹⁶ Постојао је у три варијанте (опширна, прелазна, скраћена) и написан на три језика – хебрејском, грчком (није сачуван оригинални превод, сачуван је етиопски примерак, тачније коптски, као и словенски препис превода са грчког) и латинском. У српскословенском препису се описују рај и пакао, па се при опису дела раја налази реченица: Ту су и два извора из којих тече млеко и мед, уље и вино, в. Т. Јовановић, *Ајокрифи. Старозаветџиџи, џрема срџским џреџисима. Ајокрифи. Новозаветџиџи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 23, Београд, 2005, 6.

¹⁷ Примарно значење лексеме *масло* у српском језику јесте „млечни производ који се издваја из млека или павлаке буђкањем (или центрифугирањем), маслац, бутер“. Дакле, друго значење именичке компоненте семантички је у вези са уљем биљног порекла, тј. маслиновим уљем, а Даничић је ову реч буквално превео онако како је и у латинској Вулгати – латинском лексемом *butyrum*.

¹⁸ В. у Н. Вуловић, *Срџска фразеологиџа и релиџиџа*, 108.

гослов за нешто, одобрити нешто“; *о̄т̄варай̄ти десницу* „бити дарежљив издашан“. Тако је мотивација фраземе *дӣћи руке богу* у значењу „захвалити, заблагодарити“ гестовног порекла. Гест, положај руку при молитви метонимијски је садржан у глаголско-именичкој конструкцији, али је реч о процесу метонимије (примарно), а затим метафоризације, када конструкција престаје само да описује гест, већ изражава ново, фразеолошко значење. Уп.: Потом стаде Соломун пред олтар Господњи пред свијем збором Израилевијем, и подиже руке своје к небу (Прва царевима, 8, 22).

У спису је забележен библизам *савија̄ти колена њред Ваалом* (пред неким): И сада сачувај оне који нису савијали колена (своја) пред Ваалом (ЖСЛДС, 14). У савременом српском језику бележи се фразема *колена (колена) њревӣти (сави(ја)̄ти, њригнӯти, њриклонӣти и сл.) (њред неким)* „понизно поздравити некога дубоким наклоном прегибајући колена“ и „признати нечију надмоћ, предати се, покорити се“. У Светом писму се појављује овај израз у значењу мољења божанстава и поштовања многобожачких религија: А шта му говори Божиј одговор? Оставих себи седам хиљада људи који не преклонише кољена пред Ваалом (Римљанима 11, 4).

За име Ваала, Бала или Бела историчари религије везују хебрејску реч *baal* (господар), име бога из хананске митологије, божанства које су поштовали и Феничани и Сумери, у граду-држави Угариту (био је бог неба, рата, касније сунца), који је у почетку Израиља био прихваћен као „бог родног тла“ – стручњак за плодност.¹⁹ У Библији се он употребљава као својеврстан хипероним – назив за многа божанства, тј. за лажног бога уопште, а посебно је приказана борба Светог Илије против Валових пророка: Тада им рече Илија: похватајте те пророке Валове да ниједан не утече (1 Цар 18, 40). Оваква је глаголска конструкција у Вуковом преводу, у преводу Димитрија Стефановића, као и у руском преводу (*преклонили колени пред Ваалом*), док у преводу Синода и Е. Чарнића гласи *не њриклонише колена*, односно *који нису њриклонили колена*. У духу савременог српског језика јесте заменити глагол *њреклонӣти* синонимом *савӣти*, односно *савија̄ти*.²⁰

Фразема *њро̄ћи кроз огањ и кроз воду* има значење „проћи кроз многе опасности и тешкоће“. Пролазак, провлачење кроз огањ, ватру (или у крајњем бацање у ватру) јесте важан култно-обредни елемент у митолошко-магијским системима бројних индоевропских народа, као елемент колективне архетипске културе људи најразличитијег порекла

¹⁹ М. Елијаде, *Историја веровања*, 159.

²⁰ У другим језицима је глагол *савија̄ти*: лат. *qui non curvaverunt genu Baal*; нем. *welche dem Baal das Knie gebeugt haben*.

и култура. Једно од таквих се помиње и у Библији у виду ритуалног приношења првенца као жртве богу Молоху, нпр.: Нека се не нађе у тебе који би водио сина својега или кћер своју кроз огањ, ни врачар, ни који гата по звијездама, ни који гата по птицама, ни урочник (Пета Мојсијева 18, 10). И проводише синове своје и кћери своје кроз огањ, и даваше се на врачање и гатање, и продаше се да чине зло пред Господом гњевећи га (Друга царевима 17, 17). Слични ритуали срећу се као мотив и у другим књижевностима, и у житијима, нпр. у житију Светог Александра Невског из XIII века, у коме се помиње: „У Златној Орди татарској није се хтео поклонити идолима нити проћи кроз огањ.“ У руском језику синтагма *Огненный молох* користи се у означавању великих пожара са људским жртвама. На једном месту у Старом завету се помињу заједно вода и огањ, ту је у питању монотеистички, јудејски Бог, који говори: Кад поћеш преко воде, ја ћу бити с тобом, или преко ријека, неће те потопити; кад поћеш кроз огањ, нећеш изгорјети и неће те пламен опалити (Књ. пророка Исаије 43, 2). Мотивациона база за настанак глобалног значења фраземе јесте управо то преживљавање и савладавање тешкоћа и опасности. У српској народној ритуалној пракси бележи се обред провлачења кроз огањ. Илија Ђукановић описује обичај код Срба на Божић – да сви укућани прођу кроз ватру: „Бадњак на коме има мало ватре се наслони између раоника и огњишта кроз тај размак најпре прође домаћин, и иде у собу, а за њим сви остали редом по старешинству. При пролазу сваки рекне: Кроз огањ прођох, огња се не бојим.“²¹

Библизам *биџи њечай хришћанима* (*хришћансџива*) бележи се у спису, при опису деспота Стефана: А овоме деспоту (Стефану), који заблеста у наше дане, беше дозвољено да се приближи четрдесетогодишњем владању, јер бејаше велик и печат беше хришћанима (ЖСЛДС, 13). Глаголско-именичка фразема *биџи њечай некоме* (*нечега*) захтева реакцију у дативу или у генитиву – „бити највиши узор, оличење савршенства, најпотпунији израз, симбол нечега“.²² Лексема *њечай* (лат.

²¹ Обичаји о Божићу, уп. И. Ђукановић, *Српски етнографски зборник* 50, 234.

²² В. и: Сине човјечји, наричи за царем Тирским, и реци му: овако вели Господ Господ: ти си печат савршенства, пун си мудрости, и сасвијем си лијеп (Јез 28, 12). И прими знак обрезања као печат правде вјере коју имаше у необрезању, да би био отац свију који вјерују у необрезању; да се и њима прими у правду (Рим 4, 11). Ако другима и нијесам апостол, али вама јесам, јер сте ви печат мојега апостолства у Господу (1 Кор 9, 2). И речено им би, да не шкоде трави земаљској, нити икаквој зелени, нити икаквом дрвету, него само људима који немају печата Божијега на челима својим (Отк 9, 4). У последњем цитату се јавља нови библизам – *њечай Бога живога*: рус. И видел я инога Ангела, восходящего от востока солнца и имеюшего печать Бога живаго; лат. et praesertum est illis ne laederent faenum terrae neque omne viride neque omnem arborem nisi tantum homines qui non habent signum Dei in frontibus; у енгл. And it was commanded them that they should not hurt the grass of the earth, neither any green thing, neither any tree; but only those

signum; грч. σφρηγς) у Рјечнику ЈАЗУ²³ има значење „знак за будућност, знамење“, док од девет значења у Речнику САНУ, наведено значење је трећа семантичка реализација.²⁴ Добродетелски лик деспота Стефана (цит. Ђ. Трифуновић) чини се да ниједним поређењем (а много их је Константин животописац употребио: *свеїла звезда зорњача, дивни Соломон, гостіољубиви Авраам*) није обједињен у спрегнутом изразу који се може посматрати као врхунско дело језичке економије: као падешка допуна у дативу *биїи ѱечайї хришићанима* („бити путовођа, највиши узор, звезда водиља“), а с допуном у генитиву: *ѱечайї хришићансїва* („знак, знамење, оличење“). Овај библизам је важан за даља истраживања и захтева дубљу анализу.

Ексерпција фразеолошких јединица из дела српске средњовековне књижевности (хагиографске и преводне) чинила би значајан део корпуса за израду речника библизама српског језика, у чијем су проучавању и изради најдаље одмакли пољски и руски научници у словенском свету. Такође, и за припрему израде аксиолошког фразеолошког речника српског језика. Наиме, последње две деценије у оквиру лингвокултурологије и фразеологије проучава се однос аксиолошких категорија вредности и антивредности.²⁵ При сличним истраживањима, лингвисти истичу важност резултата дијакхронијских истраживања у језику, дакле, дела корпуса из старије књижевности, јер сазнања о ономе што је било вредновано у прошлости чине механизам формирања културолошких вредности.²⁶ Природа ексерпираних грађе, зналачки прецизирана током језичко-методолошке ревизије средњовековног тек-

men which have not the seal of God in their foreheads; нем. Und es wurde ihnen gesagt, daß sie nicht beschädigen sollten das Gras der Erde, noch irgend etwas Grünes, noch irgend einen Baum, sondern die Menschen, welche nicht das Siegel Gottes an ihren Stirnen haben.

²³ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880–1976.

²⁴ Занимљиво је седмо значење „сребрни новчић обешен о црвеном концу као знак, обележје да је неко крштен“ (Тома Смиљанић, јужна Србија).

²⁵ Тако се у савременој лингвистици, у оквиру словенске лингвокултурологије и фразеологије, проучава однос аксиолошких категорија вредности и антивредности, те се у радовима фразеолога појављују нови термини: *аксиологема, лингвокултуролошка вредност, лингвоаксиологија, аксиолошка фразеологија, аксиолошки фразеологизми, аксиолошка информација*. За фразеолошку аксиологију посебно су значајни фразеолошки речници Казањске фразеолошке школе, тј. Лујзе Бајрамове, који су конципирани двојако: као аксиолошки речници општег типа, уп. Л. К. Бајрамова, *Аксиологический фразеологический словарь русского языка*, Издание 2-е, Казань, 2013, и као аксиолошки речници фразеологизама-бблизама, уп. Л. Бајрамова, В. А. Бойчук, *Аксиологический словарь фразеологизмов – бблизмов на русском, украинском, белорусском, болгарском, польском, чешском, английском, немецком, французском языках словарь ценностей и антиценностей*, Казань.

²⁶ О. И. Титкова, *О перспективах лингвистического исследования рекуррентных единиц лексикона*, 85.

ста у преводу проф. Гордане Јовановић, јесте један, можда и најважнији разлог због којег *Животи Стефана Лазаревића деспота српскога* неизоставно, и то баш у овом издању, треба да чини део корпуса за израду аксиолошког фразеолошког речника, у којем би аксиологема *йечайи хришћанима* била једна од кључних одредница у категорији *вредности*. Стари постулат о томе да је нека ствар вредна ако је ми желимо, у вези је са савременим аксиолошким натурализмом. Нова парадигма у сагласности са антропоцентризмом као фокусом у савременој науци о језику скренула је пажњу лингвиста у правцу, како је то Апресјан приметио: „Поимања да речи не функционишу саме по себи, већ представљају средства изражавања лично доживљене, перцепиране индивидуалне слике света у свом богатству њене суштине, особина, веза и односа, емоционално-оцењивачких нијанси и сл.“²⁷ У складу с тим, интересовања лингвиста усмерена су на (про)оцењивање и језичка средства којима се оно изражава као аксиолошка информација у свести језичке личности и заузима једно од важних места на мелиоративној/пејоративној скали оцене.²⁸

Nataša S. Vulović

LITERARY BIBLISMS IN HAGIOGRAPHY *THE LIFE OF DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ*

(TRANSLATE TO CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE BY GORDANA JOVANOVIĆ)

S u m m a r y

The subject of the research is exerpction and classification phraseological units – biblisms in hagiography *The life of despot Stefan Lazarević*. The structural-semantic analysis representing the general categories of biblisms (primary / secondary biblism). The observed manifestacions in the analysis based on axiological principes underlying the moral code of Serbian ethos, which is reflected in linguocultural elements. The axiologems from the phraseological material play one important role in emergence of Axiological phraseological dictionary of Serbian language.

Keywords: phraseological unit, biblism, linguocultural element, axiological phraseological dictionary.

²⁷ Ю. Д. Апресян, *Образ человека по данным языка: опыт системного описания*, в: Избранные труды 2, Москва, 1995, 224.

²⁸ Л. Ю. Мирзоева, *Аксиологическая и функционально-стилистическая характеристика слова*, у: Текст. Структура и семантика 2, Москва, 2001, 108–113.